

تأثیر کم آبی جنوب غرب آسیا بر قلمروگستری هیدروپلیتیک رژیم صهیونیستی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۳/۱۰

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۶/۲۰

ابوالفضل مولایی*

مراد کاویانی راد**

حسین ربیعی***

وحیده احمدی***

چکیده

افزایش مصرف آب، تغییر اقلیم و ناکارآمدی مدیریت منابع آب در بسیاری از کشورهای جنوب غرب آسیا با تهدید امنیت آبی، تشدید هموردی و تنش هیدروپلیتیک این کشورها همراه بوده است. در این میان، بخش عمده‌ای از قلمروگستری رژیم صهیونیستی در پیوند با دسترسی به منابع آبی کشورهای پیرامونی توجیه پذیر است. با وجود این، طی یک و نیم دهه گذشته تغییر الگوی مدیریت سازگار با کم آبی و فناوری پیشرفته شیرین سازی آب، این رژیم را در موقعیتی قرار داده که بتواند افزون بر رفع نیازهای آبی خود، پیشگام عرصه و عرضه فناوری نوین آبی باشد. این در حالی است که بازیگران دیگر با مشکلات جدی در این زمینه مواجه هستند. از نظر نویسندگان این مقاله، سیاست خارجی منطقه‌ای مبتنی بر ملاحظات هیدروپلیتیک رژیم صهیونیستی به بازتعریف نقش این رژیم در منطقه انجامیده؛ به گونه‌ای که می‌توان قلمروگستری جدیدی بر بنیاد آن تعریف کرد.

واژگان کلیدی: هیدروپلیتیک، قلمروگستری، آینده‌پژوهی، جنوب غرب آسیا، رژیم صهیونیستی.

* دانشجوی دکتری جغرافیای سیاسی دانشگاه خوارزمی

kaviani75@yahoo.com

** عضو هیئت علمی گروه جغرافیای سیاسی دانشگاه خوارزمی (نویسنده مسئول)

*** عضو هیئت علمی گروه جغرافیای سیاسی دانشگاه خوارزمی

*** عضو هیئت علمی پژوهشکده مطالعات راهبردی

مقدمه

از مهم‌ترین چالش‌های پیش رو در سده بیست و یکم امنیت غذایی پایدار و امنیت آبی در برابر جمعیت روبه افزایش، رشد و گسترش صنعت، تغییرات آب و هوایی و رشد تقاضا برای منابع کمیاب آب است. این چالش پیامدهای سیاسی، زیست محیطی، اجتماعی و اقتصادی قابل توجهی دارد که از مقیاس فروملی تا جهانی را شامل می‌شود. در این میان، دو عنصر امنیت و آب به سیاست منطقه‌ای رژیم صهیونیستی جهت و معنا داده‌اند. در بخش مناسبات هیدروپلیتیک، مرزهای سیاسی این رژیم با منابع آبی پایدار پیرامونی هماهنگی معناداری داشته است. در سال‌های اخیر نیز با دستیابی به فناوری‌های جدید و پیشرفته در زمینه تأمین آب، بازچرخانی آب مصرفی و کاربرد مجدد آن توانسته رتبه نخست جهان را به خود اختصاص دهد (ولیکلی‌زاده، ۱۳۹۸: ۱۱۹)؛ رخدادی که نقش جدی در جهت‌دهی به راهبردها و سیاست منطقه‌ای جدید آن داشته است. بدین معنا که با نگرش به تغییر اقلیم و کاهش بارش و کمبود منابع آب در غرب آسیا، رویکرد هیدروپلیتیک رژیم صهیونیستی در جهت‌دهی به مناسبات منطقه‌ای نمود پُررنگی یافته؛ به گونه‌ای که حتی تصرف بلندی‌های جولان و جنگ‌های ۳۳ روزه و در پیوند با سیاست‌های آبی آن بررسی و واکاوی شده است. موجودیت دولت و بقای این رژیم از جمله دلایل عمده‌ای است که رژیم صهیونیستی را از بازگرداندن سرزمین‌های اشغالی که نیمی از آب مصرفی آن از آنجا تأمین می‌شود، باز می‌دارد. امروزه محدودیت منابع آب و نیازهای فزاینده به منابع آبی در بیشتر کشورهای منطقه برای اسرائیل زمینه و فرصت بی‌سابقه‌ای پدید آورده که با نگرش به داشتن بالاترین فناوری‌های تأمین آب بتواند چهره‌ای متفاوت از گذشته از خود بنمایاند. بنابراین، مقاله حاضر بر این فرضیه استوار است که سیاست خارجی منطقه‌ای مبتنی بر ملاحظات هیدروپلیتیک رژیم صهیونیستی به بازتعریف نقش این رژیم در منطقه انجامیده است؛ به گونه‌ای که می‌تواند قلمروگستری جدیدی بر بنیاد آن تعریف کند.

الف. روش تحقیق

تحقیق حاضر از نظر هدف، کاربردی و از نظر روش پژوهش توصیفی-تحلیلی است. ماهیت داده‌ها کیفی و روش گردآوری داده‌ها به صورت کتابخانه‌ای، میدانی (پرسشنامه تأثیرات متقابل) و پیمایشی (در چند مرحله) است. برای تحقیق حاضر ابتدا با مراجعه به منابع کتابخانه‌ای مهم‌ترین عوامل کلیدی مؤثر بر قلمروگستری هیدروپلیتیک رژیم صهیونیستی شناسایی شدند، سپس برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار MICMAC استفاده شد. روش ساختاری در این نرم‌افزار روابط میان متغیرها به‌ویژه در سیستم‌های گسترده با ابعاد متعدد را تحلیل می‌کند. کاربرد داده‌های کیفی در کنار داده‌های کمی این روش را به یکی از پرکاربردترین روش‌های آینده‌پژوهی تبدیل کرده است. در این روش، برای گردآوری داده‌ها ابتدا تأثیر متغیرها بر یکدیگر با نگرش به نظر خبرگان و کارشناسان امر در طیف ۱ تا ۳ ارزش‌گذاری شد. در نرم‌افزار MICMAC میزان ارتباط بین متغیرها مورد بررسی قرار می‌گیرد؛ بدین صورت که عدد صفر عدم تأثیر، عدد یک تأثیر ضعیف، عدد دو تأثیر متوسط و عدد سه به منزله تأثیر زیاد است.

پس از گردآوری داده‌های مورد نظر، داده‌ها در نرم‌افزار فراخوانی شده، سپس قدرت نفوذ و میزان وابستگی هر متغیر مورد بررسی قرار می‌گیرد. در ادامه تحقیق، در مجموع ۵۰ حالت برای ۱۰ عامل کلیدی در نظر گرفته شد. بر پایه عوامل کلیدی و حالت‌های مختلف آن پرسشنامه‌ای به صورت متقاطع طراحی شد و در اختیار جامعه آماری پژوهش که شامل ۱۸ تن از کارشناسان رشته جغرافیای سیاسی، علوم سیاسی و روابط بین‌الملل تا اشباع اطلاعات قرار گرفت. تحلیل داده‌ها با استفاده از فنون آینده‌پژوهی در چند بخش شامل پویای محیطی (برای گردآوری شاخص‌های مربوطه) و تکنیک آثار متقابل (استفاده از نرم‌افزار سناریو ویزارد برای تدوین سناریو) انجام شد. وزن‌دهی به پرسش‌نامه به صورت مقایسه‌ای زوجی و میزان ارتباط بین متغیرها با اعداد بین ۳- تا ۳ بود. روایی این پرسش‌نامه توسط جامعه آماری تأیید شد. پرسش‌نامه‌های تکمیل‌شده در نرم‌افزار سناریو ویزارد و از طریق دستور Ensemble وارد شدند. در پایان سناریوهای سازگار و ضعیف شناسایی و تحلیل شدند.

جدول ۱. شاخص‌های تحقیق براساس روش STEEP

متغیرها	کد	مؤلفه‌ها
بهره‌گیری از فناوری	A1	فناوری
استفاده از آب شیرین‌کن‌ها	A2	
تأسیسات آبی بر روی رودخانه‌ها	A3	
مدیریت بخش تقاضا	A4	
سیاست ایجاد شبکه گسترده انتقال و توزیع آب ملی	A5	اقتصادی
افزایش جمعیت	A6	
نبود آشکار مدیریت جامع و کارآمد آب	A7	
توزیع نامتعادل منابع آب	A8	
آلودگی منابع آب	A9	زیست‌محیطی
تغییر اقلیم	A10	
تغییرات طبیعی جهت رودخانه‌ها و آبهای زیرزمینی	A11	
شور شدن منابع آب	A12	
ایجاد ملت قومی در اسرائیل	A13	سیاسی
کشمکش هیدروپلیتیک با سوریه	A14	
کشمکش هیدروپلیتیک با لبنان	A15	
کشمکش هیدروپلیتیک کرانه باختری و نوار غزه	A16	
روابط هیدروپلیتیکی اسرائیل و ترکیه	A17	
حق حاکمیت	A18	

ب. چارچوب نظری تحقیق

۱. هیدروپلیتیک

بر بنیاد داده‌ها، منابع محدود آب شیرین واحدهای سیاسی - فضایی روندی کاهنده یافته‌اند. این در حالی است که برخاسته از روند صنعتی شدن، کوشش برای تأمین امنیت غذایی، افزایش جمعیت و گسترش شهرنشینی بر میزان مصرف آب افزوده است. روندهای یادشده بسیاری از کشورها به ویژه کشورهای واقع بر نوار بیابانی جهان را به بازنگری در مدیریت منابع آب در مقیاس فروملی تا منطقه‌ای واداشته است. این در حالی است که طی چند دهه گذشته، دگرش‌های اقلیمی به تنگناهای موجود دامن زده است. شاخصه و شناسه‌های یادشده، زمینه را برای طرح مفهوم هیدروپلیتیک و گسترش ابعاد روش‌شناسی و معرفت‌شناسی آن را فراهم

کرد. بر این اساس، طی این مدت اندیشمندان و پژوهشگران این حوزه تعاریف گوناگون از هیدروپلیتیک به دست داده‌اند. برای نمونه، سیاست آب یا هیدروپلیتیک، سیاستی است که متأثر از دسترسی به منابع آبی و ضرورت بهره‌گیری از آن برای همه اشکال زندگی و توسعه انسانی قرار دارد (Rai et al, 2016).

این دانش به بررسی و مطالعه نظام‌مند همکاری و درگیری بین دولت‌ها و منابع آبی فراتر از مرزهای بین‌المللی می‌پردازد (Elhance, 1999). از این رو، مناسبات قدرت پیونددار با منابع آب در مقیاس‌های فراملی تا فراملی در کانون پژوهش‌های هیدروپلیتیک قرار می‌گیرد. در مقیاس فراملی، هیدروپلیتیک در پیوند با سیاست خارجی کشورها قرار دارد. بر بنیاد تعاریف و شناسه‌هایی که برشمرده شد، در مقاله حاضر تعریف زیر مبنا قرار گرفته است: هیدروپلیتیک گرایشی از جغرافیای سیاسی است که درهم‌تنیدگی مناسبات قدرت با اندرکنش‌های جوامع و واحدهای سیاسی - فضایی بر سر منابع آب شیرین از مقیاس محلی تا جهانی را مطالعه می‌کند (کاویانی راد، ۱۳۹۸: ۴۰).

۲. قلمروگستری

واژه قلمرو ناظر به فضای محدودشده‌ای است که افراد و گروه‌ها از آن به عنوان محدوده اختصاصی استفاده و دفاع می‌کنند. به فراخور وسعت و توان مادی، قلمروهای مختلفی وجود دارد که زمینه بروز کنش‌های متنوعی از همکاری تا جنگ ساکنان هستند. قلمروها نشان‌دهنده اعمال قدرت بر فضا هستند که در عالی‌ترین سطح در قالب کشور - ملت‌ها سر برآورده‌اند. امروزه قلمرو، گستره فضایی قدرت یک کشور و منابع مادی تأمین‌کننده آن قدرت است. با وجود اختلاف دیدگاه‌ها درباره تحولات مفهومی این واژه، سرزمین یا قلمرو، بخش جدایی‌ناپذیر ساختار کشورها در قوانین بین‌المللی است. از این رو، قلمرو کشور عبارت است از سرزمینی (اعم از زیرزمین، آب‌های داخلی و هم مرز، فضای هوایی و برخی منابع دریایی نزدیک سواحل این سرزمین) که حکومت مدعی مالکیت آن است و کشورهای دیگر نیز این ادعا را به رسمیت می‌شناسند (Brownlie. 1998:124). چون قلمروخواهی کوشش و زمینه‌ای

برای ساخت قلمرو و قلمروگستری است، مستلزم روش‌ها و ابزارهای متعددی است که طی زمان تکامل یافته‌اند و امروزه بسیاری از آن‌ها ماهیتی نرم‌افزاری دارند.

با این حال، کنش‌گران و بازیگران سیاسی برای قلمروخواهی الزاماً نیازمند پایش کامل و به‌دست آوردن سرزمین نیستند، بلکه نفوذ بر اذهان عمومی و کنش‌گران سیاسی و کنترل آن‌ها نیز آن سرزمین را به قلمروشان تبدیل می‌کند. به همین دلیل، دانشمندان معتقدند قلمروگستری و گونه‌های مختلف ابراز آن، باید وسیله‌ای برای نیل به هدفی مشخص مانند ادامه بقا، سلطه سیاسی یا بیگانه‌ستیزی شناخته شود (Muir, 2001: 17). قلمروگستری گاه با رویکردی بهره‌کشانه و بی‌پروایانه نسبت به حقوق اکولوژیک دیگر موجودیت‌های انسانی همراه است؛ به این معنا که برخی دولت‌ها همواره درصدد بوده‌اند از راه‌های مختلف قلمروشان را گسترش دهند. این پدیده زمانی رخ می‌دهد که نخبگان حاکم به این نتیجه دست یابند که فضای اختصاص یافته نتوانسته نیازهای کنونی و آینده ساکنان (مردم) و فعالیت‌های ضروری آن‌ها را تأمین کند. در چنین وضعی، قلمروخواهی ماهیت توسعه‌طلبانه می‌یابد و به کوشش برای دست‌یابی به ابزارهایی برای گسترش فضای بیشتر می‌انجامد (Blacksell, 2005:38).

تاختن به دیگر سرزمین‌ها، از مهم‌ترین سازکارهای دولت‌ها برای گسترش قلمرو است. پیدایش نظریه فضای زیستی راتزل برخاسته از چنین توجیهاتی بود. به هر حال، خاستگاه قلمروگستری را باید در انحصارطلبی، قدرت‌جویی و گاه فزون‌خواهی انسان و گروه‌های انسانی در قالب نادیده‌گرفتن حق زیستن برای دیگران پی گرفت. دوران استعمارگرایی سرزمینی که از سده شانزدهم میلادی آغاز شد، برآیند عملیاتی ذهنیت قلمروگستری در بعد فراملی کشورهای استعمارگر در بهره‌کشی از منابع واحدهای سیاسی ضعیف‌تر است. این بعد از کنش سرزمینی انسان جغرافیایی در آثار راتزل در قالب نظریه کشور زیست‌مند^۱، نظریه راهبرد ژئوپلیتیک هوفر در آلمان و نظریه‌های ژئوپلیتیک دوران جنگ سرد بررسی شده است (کاویانی، ۱۳۹۸: ۵۰).

۳. سیاست خارجی

تحولات و پیامدهای ژئوپلیتیک پیونددار با جنگ جهانی اول و دوم به افزایش کشورها و رشد تعاملات آنها در قالب سیاست خارجی همراه بود. سیاست خارجی با هدف تعیین و شناسایی تصمیم‌ها، راهبردها و تعاملات دولت‌ها با هم‌دیگر جهت و معنا می‌یابد (Ozkececi-Taner, 2017: 58). افزون بر این، جهان مدرن در پی جهانی‌شدن، با شتاب بالایی رو به گسترش تعاملات فزاینده بین کشورهای مختلف دارد. سیاست خارجی در جایگاه راهنمای یک دولت در تحقق اهداف و منافع ملی خود در دستیابی به جایگاه مناسب در روابط بین‌المللی عمل می‌کند (Bojang, 2017: 15). هارمان^۱ در تعریف سیاست خارجی به عنوان نوعی رفتار دولت‌ها بر این باور است که این نوع سیاست به معنای اقدام هدف‌مندانه‌ای است که بر تصمیم‌گیری در سطح فردی و گروهی تأثیرگذار خواهد بود. جورج مدلسکی^۲ نیز سیاست خارجی را نظامی از فعالیت‌های تحول‌یافته از سوی کشورها تعریف می‌کند که این کشورها فعالیت‌ها و عمل‌کردهای خود را متناسب با محیط بین‌المللی تنظیم می‌کنند. وی تأکید کرده که فقط آن بخش از سیاست‌هایی هدف است که سبب تغییر رفتار دولت‌ها به عنوان اهداف اصلی در سیاست خارجی شوند. با این حال، سیاست خارجی سرشتی متحول دارد و در زمان‌های مختلف، به صورت متفاوتی نمود می‌یابد (AS, 2018: 2).

برای هر کشوری در سیاست خارجی، نوع کشوری که در مقابل برای ایجاد ارتباط برگزیده است، مهم است. به نظر می‌رسد در تقسیم‌بندی کلی، کشور مقابل می‌تواند در یکی از این هفت گروه باشد: دشمن ما، متحد ما، بی‌طرف، سلطه‌طلب، متحد وابسته به دشمن ما، وابسته به کشور ما و دست‌نشانده کشور ما (Cottam, 1986: 50). در بیشتر موارد، تصمیم‌گیرندگان در سیاست خارجی پس از آنکه کشوری را در یکی از دستجات یادشده جای دادند، نوع تصمیم‌گیری و تعامل با آن کشور پیرو هنجارهای حاکم بر این دسته از کشورهاست. یکی از حوزه‌های سیاست خارجی و کنش‌گری سیاسی دولت‌ها در ورای مرزهای خود، سیاست منطقه‌ای و رفتارهای منطقه‌ای بازیگران است.

1. Hermann

2. George Modelski

ج. محیط‌شناسی مسئله

خاورمیانه یکی از کم‌آب‌ترین مناطق جهان است. کمبود آب مسئله مشترکی است که امنیت و ثبات کشورهای این منطقه را به چالش می‌کشد. منطقه بارشی اندک و تبخیر و تعرق زیادی دارد و بیشتر کشورهای آن بارشی کمتر از ۲۰۰ میلی‌متر و تبخیر و تعرق بالقوه بیش از ۲۰۰۰ میلی‌متر در سال دارند. از این رو، خشک است. کشورهای منطقه درگیر کم‌آبی هستند و نمی‌توانند نیازهای آبی خود را برآورده کنند. بسیاری از این کشورها درگیر بحران کامل آب هستند و احتمالاً اوضاع بدتر خواهد شد. تا سال ۲۰۵۰ سرانه دسترسی به آب به نصف فرو خواهد کاست که پیامدهای جدی برای سفره‌های زیرزمینی منطقه و سامانه‌های طبیعی هیدرولوژیک در پی دارد. با تغییر اقتصاد و ساختارهای جمعیتی طی چند دهه آینده، تقاضا برای تأمین آب و خدمات آبیاری و نیاز به رفع آلودگی‌های صنعتی و شهری تغییر خواهد کرد. پیش‌بینی می‌شود که الگوی بارندگی در نتیجه تغییر آب و هوا تغییر کند (The World Bank, 2018: 1). در این میان، درباره وسعت اسرائیل در غرب آسیا اختلاف نظر وجود است، اما بر پایه یکی از تعاریف ۲۲/۱۴۵ کیلومتر مربع (صد و پنجاه و دومین در جهان) است (Samuelson, 2016).

اسرائیل در کرانه خاوری دریای مدیترانه واقع است و در شمال با لبنان، در شمال خاوری با سوریه، در خاور با اردن و در جنوب باختری با مصر مرز زمینی دارد. همچنین، در خاور با کرانه باختری رود اردن و در جنوب باختری با نوار غزه همسایه است. سرزمین‌های اشغالی با وجود گستره کوچک، ویژگی‌های جغرافیایی متنوعی دارد (Skolnik, 2007: 132-232) به گونه‌ای که در شمال اقلیم کوهستانی معتدل با بارش تا ۱۱۲۰ میلی‌متر و در جنوب بیابانی خشک است. دریاچه طبریه (دریای جلیل) در شمال، منبع مهم آب شیرین سرزمین‌های اشغالی است. بیابان نقب با میانگین ۲۵ میلیمتر بارش در سال در جنوب با جمعیتی اندک و پراکنده بیش از نیمی از سرزمین‌های اشغالی را در بر گرفته است. به همین دلیل، بیش از نیمی از جمعیت در دشت کرانه‌ای باریک نزدیک دریای مدیترانه در غرب زندگی می‌کنند. بر بنیاد برآوردها در سال ۲۰۱۷ مجموع منابع آب تجدیدپذیر اسرائیل ۱.۷۸ میلیارد متر مکعب است. در سال ۲۰۱۸ نیز ۲۴ درصد این سرزمین قابل کشت ارزیابی شد که در این میان، ۱۴ درصد آن کشت می‌شود (CIA Factbook, 2021).

آب‌های زیرزمینی سرچشمه‌گرفته از کوه‌ها و سفره‌های آبی ساحلی، آب‌های روزمینی دریاچه طبریه، رودها، دریاچه‌ها، سیلاب‌ها و در حال حاضر مخازن آب، منابع آب اسرائیل به شمار می‌روند که در این میان، آب زیرزمینی بزرگ‌ترین ذخیره آب اسرائیل است. نزدیک به دو سوم آب در اسرائیل از آب‌های زیرزمینی فراهم می‌شود که به طور طبیعی در زیر زمین ذخیره و از چاه‌ها یا چشمه‌ها برداشت می‌شوند. با این حال، روند فزاینده مصرف آب در این سرزمین به گونه‌ای بوده است که منابع یادشده ناتوان از فراهم‌سازی نیازهای آبی بوده‌اند. از این رو، ناگزیر از پیش‌گرفتن استفاده از منابع آب جایگزین در قالب تصفیه آب فاضلاب برای کشاورزی، آب‌های سیلابی پشت سدها و شیرین‌سازی آب دریا افزون بر منابع آب زیرزمینی و سطحی شده است (KKL, 2021). بر پایه آمار سال ۲۰۲۱ سازمان ملل و سایت worldometers اسرائیل هشت میلیون ۶۵۰ هزار نفر جمعیت دارد که از این میان ۹۳ درصد آنان شهرنشین هستند (Worldometers, 2021). اسرائیل عضو رسمی سازمان ملل متحد است؛ هر چند ۳۲ کشور عضو همین سازمان، این رژیم را به رسمیت نشناخته‌اند (Ragnar, 2016).

با این حال، از زمان پیدایش تا کنون، آب و سیاست‌های آب‌پایه در قالب مدیریت منابع آب، همکاری و تنش و جنگ در مقیاس فروملی تا منطقه‌ای جهت‌دهنده به سیاست‌های امنیت آبی و هیدروپلیتیک رژیم صهیونیستی بوده است؛ به گونه‌ای که در سده بیستم، سیاست‌های آب‌پایه در منطقه با اعلامیه رژیم صهیونیستی در تاریخ ۱۴ مه ۱۹۴۸ شدت گرفت (Nagheby, 2018: 841). پس از آن، این رژیم طرح توسعه یک‌طرفه انحراف آب در حوضه رود اردن برای توسعه منابع آب ملی خود را آغاز کرد. هم‌زمان با این اقدامات، طرح متحد دره اردن توسط سفیر ایالات متحده، اریک جانستون، در میانه سال‌های ۵۵-۱۹۵۳ تدوین شد و توسط کارگروه‌های فنی آب همه کشورهای ساحلی منطقه از جمله اسرائیل، اردن، لبنان و سوریه تصویب شد (Housam, 2021: 18) اما این طرح توسط اتحادیه عرب رد شد. موضوعی که به درگیری‌های مسلحانه دهه ۱۹۶۰ انجامید و در جنگ شش روزه ژوئن ۱۹۶۷ به اوج خود رسید. در نهایت، در سال ۱۹۹۴ به یک معاهده سیاسی بین اسرائیل و اردن منجر شد (Cascão, 2019: 24).

در قالب این توافق، حقوق آب هر دو طرف در منطقه به رسمیت شناخت شد. هرچند تنش‌های دیپلماتیک بر سر این معاهده به دلیل وضعیت خشک‌سالی‌های بعدی همچنان برقرار است. مسائل پیونددار با آب، وجه غالب ماهیت تنش و درگیری اسرائیل با فلسطین است (Conker, 2020: 106).

د. بدنه اصلی تحقیق

از زمان پیدایش اسرائیل (۱۹۴۸) تا کنون مسئله آب به شدت در پیوند با راهبردهای این رژیم بوده است و ظاهراً هم ادامه خواهد داشت. برای این رژیم، مسئله آب فراتر از موضوع مربوط به توسعه است و در پیوند با مسئله موجودیت این رژیم به شمار می‌رود و از عوامل بنیادی حیات و بقای آن در منطقه به‌شمار می‌آید. حیات اسرائیل به منابع آبی مناطق مرزی مانند دریاچه طبریه^۱، رود اردن^۲، یرموک^۳، بانایاس^۴ و مناطق اشغالی کرانه باختری و جنوب لبنان وابسته است و این رژیم در حال حاضر بدون تسلط بر این آب‌ها درگیر چالش‌های بسیاری خواهد بود. حتی اگر زمانی اسرائیل طی روند صلح خاورمیانه، به عقب‌نشینی از مناطق اشغالی واداشته شود، به تسلط بر منابع آبی این مناطق ادامه خواهد داد؛ مگر زمانی که به منابع آبی مطمئن و ارزان خارج از محدوده اسرائیل مانند انتقال بخشی از آب رود نیل به اسرائیل یا انتقال آب از ترکیه دست یابد. همواره منابع آبی و زمین برای این رژیم نقشی راهبردی داشته و ادامه حیات آن در گرو دست‌یابی به آب و زمین بیشتر است. از طرفی، از منابع آبی مناطق اشغال‌شده به سرعت استفاده می‌کند و حاضر نیست منابع آبی مناطق اشغالی را از دست دهد (معموری و کاظمی، ۱۳۹۰: ۱۳۲).

از منظر ژئوپلیتیک، کنترل و مدیریت آب‌های منطقه غرب آسیا و کشورهای عربی به رژیم صهیونیستی، نقش و جایگاه پیشگام و راهبردی در آینده منطقه به آن می‌دهد که بر منطقه تسلط بیابد و این امکان را داشته باشد که اختلافات و مشکلات جهان عرب و اسلامی جهت بدهد یا

-
1. Lake tiberias (sea of Galilee)
 2. Jordan River (nahr al sharieat)
 3. Yarmuk
 4. Baniyas

دامن بزند. در سطح هیدروپلیتیک، سلطه این رژیم بر منابع آبی، اجازه تسلط بر مقدار آبی را می‌دهد که در اختیار ساکنان بخش‌هایی از غرب آسیا قرار می‌گیرد. برای نمونه، در کرانه باختری کسی اجازه کندن چاه برای شرب و زراعت ندارد (خلف موسی، ۲۰۱۵).

۱. یافته‌های کتابخانه‌ای

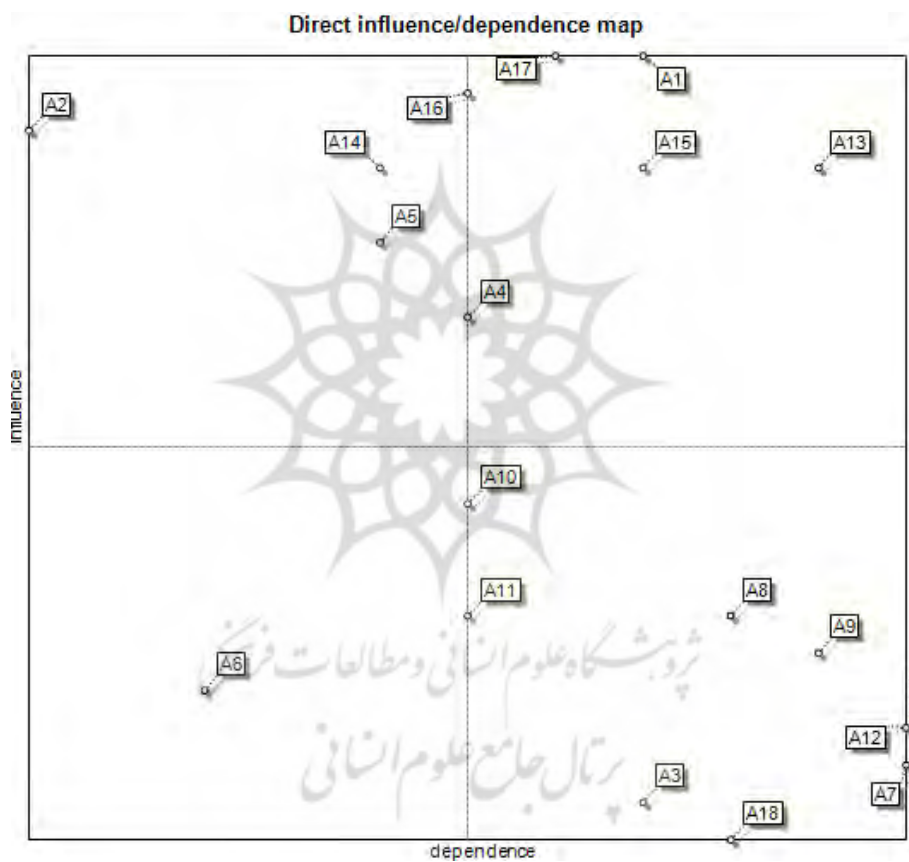
داده‌های مورد نیاز که با پرسش‌نامه به‌دست آمد، به شرح جدول زیر است. ماتریسی در ابعاد 18*18 تنظیم شد. درجه پرشدگی ماتریس برابر با 94.44% است که نشان‌دهنده تأثیر عوامل مختلف انتخاب شده بر روی یکدیگر است. از مجموع 306 رابطه مورد ارزیابی در این ماتریس تعداد 18 رابطه عددشان صفر بود که گویای عدم تأثیرگذاری متغیرهاست، 30 رابطه عدد یک که نماینده تأثیرگذاری بسیار کم، 135 رابطه عدد دو نشان‌دهنده تأثیرگذاری و تأثیرپذیر متوسط و 141 رابطه عدد سه بود که گویای تأثیرگذاری و رابطه بسیار زیاد متغیرهاست.

جدول ۲. تحلیل اولیه داده‌های ماتریس و تأثیرات متقابل

شاخص	مقدار
سایز ماتریس	۱۸
تعداد تکرار	۲
تعداد صفر	۱۸
تعداد یک	۳۰
تعداد دو	۱۳۵
تعداد سه	۱۴۱
تعداد P	۰
کل	۳۰۶
پرشدگی	۹۴.۴۴٪

همان‌گونه که در شکل ۱ مشاهده می‌شود، متغیرهایی مانند ایجاد ملت قومی در اسرائیل، کشمکش هیدروپلیتیک با سوریه، کشمکش هیدروپلیتیک با لبنان، کشمکش هیدروپلیتیک کرانه باختری و نوار غزه، روابط هیدروپلیتیک اسرائیل و ترکیه و بهره‌گیری از فناوری، جزو

متغیرهای دوجهی هستند. متغیرهای مانند استفاده از آب شیرین کن‌ها، مدیریت تقاضا و... از تأثیرگذاری پایین و تأثیرپذیری بالایی برخوردار هستند. متغیرهایی همچون توزیع نامتعادل منابع آب، آلودگی منابع آب، تغییر اقلیم، تغییرات طبیعی برای رودها و آب‌های زیرزمینی و شور شدن منابع آب این متغیرها بر دیگر متغیرها تأثیرگذار نیستند و از آنها تأثیر نمی‌پذیرند. این متغیرها در قسمت جنوبی نمودار قرار دارند.

شکل ۱. نقشه پراکندگی متغیرهای مستقل، تأثیرگذار، تأثیرپذیر و دوجهی

میزان تأثیرگذاری و تأثیرپذیری

ITERATION	INFLUENCE	DEPENDENCE
1	98 %	92 %
2	100 %	100 %

۵. پیشران‌های کلیدی قلمروگستری هیدروپلیتیک رژیم صهیونیستی

۱. ایجاد ملت قومی در اسرائیل

ملی‌گرایی آب در دوران پس از استعمار به ویژه در فضا‌های سرزمینی مورد اختلاف، منجر به اشکال متفاوت درگیری، حاشیه نشینی، خشونت و همگن سازی در مقیاس‌های مختلف می‌شود (Allouche, 2019). ملت یا دولت‌سازی پروسه‌های مادامی هستند که هرگز یک بار و برای همیشه شکل نمی‌گیرند (Steinmetz, 1999). ملت‌سازی فقط در بسیج سیاسی فراگیر و همگن‌سازی فرهنگی منفعل نیست، بلکه با تکیه بر انتقاد لوفر^۱ و گرامشی^۲ (۱۹۹۲) روش بسیار پیچیده و موثری در گسترش اقشار بالا از طریق گفتمان‌ها و شیوه تحول فضایی از جمله فتح، استقرار، تعیین مرز و توسعه است (Allouche, 2019). اسرائیل یک مطالعه موردی است؛ زیرا مشروعیت دولت مرکزی آن بسیار کم بود. روایت‌های آب، نقش مهمی در معنی و هویت دولت اسرائیل، دستگاه‌های نهادی و ایجاد هویت جدید یهودی داشت. برای اسرائیل، خشونت در مورد آب مربوط به تاریخ سنتی هیدروپلیتیک در تحصیل آب نبوده است، بلکه مبارزه هکتاری برای کنترل زمین است (yiftachel, 2002). یک ایدئولوژی مرزی با سیاست جمعیتی قومی (به ویژه قانون بازگشت) که تأثیر مهمی در سیاست آب آن داشت (Morage, 2001).

بنابراین، خشونت آب با پروژه ملت‌سازی اسرائیل مرتبط است؛ یک پروژه هویت قومی (Smoha, 2002) که منجر به سیاست زمینی شد. در این پروژه ۹۳ درصد زمین‌های اسرائیل تحت کنترل دولت یا ارگان‌های عمومی یهودی متعلق به دولت قرار گرفت و تقریباً بین ۴۰ تا ۶۰ درصد زمین‌های اعراب مصادره شد و کل زمین اعراب به ۳/۵ درصد تقلیل یافت (Smoha, 2002). این ذهیت به خوبی در کتاب دیوار آهنی (shiaim, 2002) خلاصه شده است. این رژیم در واکنش به حوادث متعدد، سیاست تهاجمی و متجاوزانه را در پیش گرفت و با نادیده‌گرفتن اعتراضات سازمان ملل، اهداف آب این رژیم به اهداف سرزمینی تبدیل شد که از جمله می‌توان به خرید زمین، مهاجرت، ساختن شهرها، توسعه کشاورزی، استقرار صنایع و... اشاره کرد. به

عبارت دیگر، در همان آغاز پروژه‌های آبی اسرائیل، مکان و قلمرو برای ایجاد یک هویت قومی یهودی به هسته اصلی پروژه صهیونیست تبدیل شد (Allouche, 2019).

۲. کشمکش هیدروپلیتیک با سوریه

بلندی‌های اشغالی جولان به واسطه نقشی که در فراهم‌سازی منابع آبی-سومین منبع تأمین‌کننده آب- این رژیم و زمین‌های حاصل‌خیزی که دارد، از منظر هیدروپلیتیک برای اسرائیل کارکرد راهبردی دارد (صادقی، ۱۳۹۶: ۳۱). از چنین منظری توانسته است بر بیش از ۶۰۰ میلیون متر مکعب آب بلندی‌های جولان مسلط شود و ۳۰ درصد نیاز سالانه خود به آب را تأمین کند. بنیاس، مهم‌ترین شاخه رود اردن از بلندی‌های جولان سرچشمه می‌گیرد. بلندی‌های جولان منبع تأمین آب دریاچه جلیل (طبریه) است که بزرگ‌ترین منبع تأمین آب این رژیم است. این دریاچه توسط آب‌های فلات استراتژیک جولان تغذیه می‌شود. تسلط بر بلندی‌های جولان از آلوده‌شدن این دریاچه جلوگیری کرده است (Inbar, 2011: 12). دو رودخانه اصلی اردن و لیتانی در کرانه خاوری مدیترانه قرار دارند که تاکنون اهمیت اقتصادی و سیاسی رودخانه‌های واقع در این حوزه بیش از اهمیت ابعاد طبیعی آنها مورد نظر بوده است (Avisse & Others, 2017: 6447).

از دلایل اصلی کشاکش اسرائیل با کشورهای این حوضه، سیطره و دسترسی به این رودهاست. این کشور حوضه رود اردن و لیتانی را به سه دلیل وجود منابع آب رودهای اردن و لیتانی که چیرگی بر آنها دفاع از اسرائیل را سهولت می‌بخشد، اهمیت نظامی و راهبردی این منطقه برای اسرائیل از منظر تسلط بر تمام منابع آبی به‌عنوان یکی از اهداف بلندمدت این رژیم و نامناسب‌بودن زمین‌های لبنان برای کشاورزی، گرانیگاه امنیتی خود به شمار می‌آورد. ساکنان سراسر این حوضه آبی درگیر کمبود آب، نبود مدیریت صحیح در حفظ و بهره‌برداری از منابع آب و بدتر از همه از جنگ‌های بی‌پایان قومی و منطقه‌ای هستند. اسرائیل که بر مناطق پهناوری از این سرزمین‌ها تسلط دارد، با دقت و حساسیت از منابع آب شیرینی که پس از جنگ‌ها و درگیری‌های بی‌شمار از کشورهای سوریه، اردن و لبنان به دست آورده است، محافظت می‌کند و تاکنون از ساخت هرگونه سد به‌عنوان طرح مشترک توسط اردن و سوریه برای استفاده از

آب رودخانه یرموک جلوگیری کرده و اعلام کرده است که هرگز نخواهد گذاشت چنین سدی به مرحله بهره‌برداری برسد و آن را درهم خواهد کوبید؛ به گونه‌ای که در جنگ ۳۳ روزه با لبنان، همه سازه‌ها و زیرساخت‌های همجوار این رودخانه را مورد هدف قرار داد. همچنان که عملیات لیتانی در سال ۱۹۷۸ در جنوب لبنان باعث شد که دولت یهود بر منابع آبی معروف به «وازانی» مسلط شود که سالانه نزدیک به ۱۰۰ میلیون مترمکعب آب را از طریق رودخانه حاسبانی به دریاچه طبریه سرازیر می‌کند (Zeitoun & Others, 2012: 37). چنین برداشتی می‌شود که از سال ۱۹۴۸ به بعد یکی از اهداف جنگ‌های این منطقه، تسلط فزاینده بر منابع آب بوده است.

۳. کشمکش هیدروپلیتیک با لبنان

همچنین، رودخانه لیتانی تنها رود کشور لبنان است که از آن برای ساخت سد و تولید برق استفاده می‌شود و به علت پایین بودن میزان املاح و نمک، به عنوان آب آشامیدنی نیز مورد استفاده قرار می‌گیرد. رودخانه لیتانی نزدیک به ۱۰۰ کیلومتر درازا دارد و از دشت بقاع در نزدیکی بعلبک سرچشمه می‌گیرد. این رودخانه به موازات مرز سوریه در خاور به سوی جنوب جریان دارد. سپس به سوی باختر لبنان تغییر مسیر می‌دهد و سرانجام در شمال شهر بندری صور به دریای مدیترانه می‌ریزد. این رود در مسیر خود به باختر، به موازات مرز فلسطین اشغالی و در فاصله‌های مختلف (از پنج تا ۳۰ کیلومتر) در حرکت است. این رودخانه برای رژیم صهیونیستی اهمیت راهبردی دارد؛ به نحوی که طی حملات خود به جنوب لبنان معمولاً آرایش نظامی و تحرکات میدانی‌اش در پیوند با مرزهای این رودخانه بوده که خود گویای اهمیت این رودخانه از نگاه اسرائیل است. رودخانه حاسبانی به عنوان شاخه‌ای از رودخانه اردن علیا که از لبنان سرچشمه می‌گیرد تا شمال‌باختری اسرائیل و جنوب خاوری شهر «متولا» به عنوان شمالی‌ترین شهر اسرائیل ادامه می‌یابد و بخش جنوبی کشتزارهای معروف شبعاً را آبیاری می‌کند.

کشتزارهای شبعای کنونی که حدود ۳۰ درصد آن در سرزمین‌های اشغالی فلسطین است، پس از اشغال بلندی‌های جولان و بخش‌هایی از خاک لبنان، این منطقه حاصل‌خیز سراسر به اشغال اسرائیل درآمد. رودخانه حاسبانی که از بلندی‌های جولان در بخش لبنانی آن سرچشمه

می‌گیرد و به همراه رودخانه‌های بانپاس و لیدان، بخشی از مسئله کشمکش اسرائیل و کشورهای سوریه و لبنان است (Zeitoun & Others, 2012: 37-40). اسرائیل از نظر آب آشامیدنی و نیاز کشاورزی خود به شکلی حیاتی به آب این منطقه وابسته است و هرگونه روابط و کنش خود با سوریه و لبنان را بر بنیاد کشمکش‌های سرزمینی و منابع آب این مناطق برآورد می‌کند. روابط کشورهای سوریه و لبنان با رژیم صهیونیستی ریشه در اختلافات بر سر قلمروهای اشغال‌شده توسط این رژیم دارد؛ قلمروهایی که از منظر چیرگی نظامی به خاک سرزمین‌های اشغالی و ارزش آبی دارند. لبنان به خاطر بخش‌های اشغالی سرزمین خود در دامنه باختری جولان در خاور خاک لبنان و پیرامون رودخانه حاسبانی و کشت‌زارهای شبعاً و نیز تهدید رودخانه لیتانی که در فاصله کمی از مرزهای جنوبی لبنان است، با رژیم صهیونیستی روابط تنش‌آلودی دارد.

کشور سوریه نیز به دلیل اشغال منطقه راهبردی جولان که بخشی از خاک سوریه است و هم‌اکنون ارزش اشرافیت نظامی و هیدروپلیتیک آن در دست اسرائیل است، با این رژیم چالش بنیادی دارد. از این رو، تا به امروز، هیدروپلیتیک رژیم صهیونیستی سبب شده تا نتواند روابط عادی با لبنان و سوریه برقرار کند.

۴. کشمکش هیدروپلیتیک کرانه باختری و نوار غزه

سیاست‌های آبی رژیم صهیونیستی طی زمان ادامه یافته و بخش مهمی از اقدامات نظامی و سیاسی این رژیم مبتنی بر هیدروپلیتیک بوده است. با نگرش به آمار سال ۲۰۰۵ سرانه مصرف آب در اسرائیل هفت برابر میزان مشابه در مناطق اشغالی بود (ولیعقلی زاده، ۱۳۹۸: ۹۳). این بی‌تعادلی در توزیع آب همراه با دیوار محاط بر کرانه باختری که هنوز اسرائیل به ساخت آن ادامه می‌دهد، ایجاد وضعیت بحرانی‌تری را مجسم می‌کند. فلسطین سه منبع اصلی آب دارد. نخستین منبع، آب باران است؛ به طوری که میزان بارندگی در سال نزدیک به ۶۵۰ میلیون متر مکعب است. دومین منبع، آب‌های سطحی است که به استثنای آبگیر پایینی رود اردن که تقریباً اثری از آن در کرانه باختری نمانده است. سومین منبع، آب‌های زیرزمینی است و این منبع در کرانه باختری مهم‌ترین و در نوار غزه تنها منبع آبی موجود به شمار می‌رود. میزان این آب‌ها در سال نزدیک به ۵۰ تا ۷۰ میلیون مترمکعب است و افزون بر این حدود ۱۰ تا ۲۰ میلیون مترمکعب

آب نیز در سال به‌طور طبیعی از لایه‌های زیرزمینی شرق نوار غزه وارد این منطقه می‌شود. اسرائیل در حال حاضر با کندن چاه‌های بسیار در دو سوی خط سبز و نیز از طریق ده‌ها چاهی که شرکت آب این رژیم در کرانه باختری کنده، نزدیک به ۴۵ میلیون مترمکعب آب در سال به طرف شهرک‌ها و پادگان‌های ارتش هدایت می‌کند.

بر اساس آمارهای پیونددار با مصرف آب، اسرائیل در حال حاضر از ۱۰۰ درصد آب‌های تجدیدپذیر استفاده می‌کند. این وضعیت بدان معناست که این کشور در آینده‌ای نزدیک درگیر کمبود و بحران آب خواهد شد؛ به‌ویژه آن که بر شمار مهاجران به اسرائیل نیز افزوده می‌شود، وضعیتی که موجب تقویت دیدگاه کسانی می‌شود که باور دارند نباید بدون حفظ منابع آبی مهم این منطقه و تسلط بر آن حتی از یک گام خاک کرانه باختری و نوار غزه پای پس کشید. بر پایه آمارهای سازمان ملل، رشد جمعیت در کرانه باختری و نوار غزه یکی از پرشتاب‌ترین رشد‌های جمعیت در جهان است و وضعیتی که گویای نیاز روزافزون مردم این مناطق به داشتن آب بیشتر است. این در حالی است که رژیم صهیونیستی در حال حاضر تقریباً بر ۸۰ درصد منابع آبی کرانه باختری رود اردن کنترل دارد. همچنین، در جریان درگیری‌های سال ۲۰۱۴ دسترسی نزدیک به یک میلیون تن از ساکنان این منطقه از میان رفت (Lazarou, 2016: 1). از این رو، منابع آب موجود در سرزمین‌های تاریخی فلسطین، نقش بسیار مهمی در سیاست‌خارجی اسرائیل دارند. کاهش اهمیت این نقش‌آفرینی در آینده نزدیک دور از انتظار است. دلیل آن افزایش جمعیت و نبود نوعی تولید جایگزین در برابر کاهش روزافزون منابع آب و افت کیفی آن است.

همچنین، به دلیل نابرابری موازنه قدرت طرفین، احتمال استفاده از سامانه مدیریتی آب منطقه‌ای منصفانه و عادلانه تقریباً وجود ندارد و در مقابل این وضعیت، سیاست تهاجمی اسرائیل جایگاه خود در شکل‌دهی به روابط خارجی این رژیم را حفظ خواهد کرد (ولیعلی‌زاده، ۱۳۸۱: ۵۰۹).

۵. روابط هیدروپلیتیکی اسرائیل و ترکیه

روابط نزدیک و مسالمت‌آمیز ترک‌ها و یهودیان میراثی است که اتحاد و دوستی آنها را تا به امروز تداوم بخشیده است. دولت ترکیه به‌رغم آن که در سال ۱۹۴۷ مخالفت خود را با تقسیم فلسطین اعلام داشت، اما نخستین کشور مسلمانی بود که در سال ۱۹۴۹ درست چند ماه پس

از تشکیل دولت یهود، اسرائیل را به رسمیت شناخت (ملکی، ۱۳۷۷: ۴۱-۴۲). رابطه اسرائیل و ترکیه که ماهیتی راهبردی دارد، به نظریه همکاری میان کشورهای غیرعرب منطقه که منافع استراتژیک مشترک دارند، مربوط می‌شود. نگرانی‌های مشترک آنکارا و تل‌آویو در زمینه‌ها و موضوعات گوناگونی مانند قرارگیری در منطقه‌ای با همسایگان عربی، درگیری با گروه‌های مبارز و مسلح، محدودیت در استفاده از منابع آبی و غیره را نیز می‌توان در اتحاد و نزدیکی دو کشور مؤثر دانست (Lochery, 2005: 54). در این میان، مسئله آب برای دو کشور یعنی اسرائیل به‌عنوان نیازمند و مشتری منابع آب و ترکیه به‌عنوان تأمین‌کننده منابع آب موردنیاز اسرائیل در آینده، از اهمیت راهبردی برخوردار است.

یکی از راه‌های به‌صرفه و مطمئن برای حل مشکل کم‌آبی سرزمین‌های اشغالی، تهیه آب از نقطه مطمئنی است که منابع غنی آب ترکیه یکی از این مناطق است که اسرائیلی‌ها می‌توانند کمبود آب خود را از آن فراهم کنند. ترکیه تنها کشور خاورمیانه است که منابع آبی زیادی دارد. مشکل کمبود آب و نیاز حیاتی اسرائیل به آب رودخانه‌های ترکیه و ترس از عدم دسترسی به آن بنا به دلایل امنیتی و استراتژیک، احساس ناامنی و به‌مخاطره افتادن موجودیت دولت اسرائیل هراسی دائمی برای دولتمردان این رژیم پدید آورده است. به همین خاطر نیز کارگزاران این رژیم می‌کوشند تا از هر راه ممکن بهره‌گیرند تا از گستره و ژرفای این خطرات بکاهند؛ که برقراری و تداوم ارتباط با ترکیه یکی از راه‌های مهم برای رسیدن به این هدف است و در سایه این روابط اهداف مختلف سیاسی، اقتصادی و نظامی را طراحی و دنبال می‌کند. سیاست خارجی اسرائیل در قبال ترکیه نیز به میزان زیادی در راستای رسیدن به منافع آبی است. اسرائیل به خاطر جایگاه ویژه ترکیه و جلوگیری از آسیب‌دیدن منافع آبی خود، تمایل بسیار به نزدیکی با ترکیه دارد.

از این رو، اقدام به بستن قراردادهایی با آن کشور کرده است. روابط ترکیه و اسرائیل با وجود زمینه‌های تاریخی و هویتی که دارد، اما آنچه که زمینه برای تداوم روابط این دو کشور را فراهم کرده است، اهداف و منافع مشترک آنهاست (علیزاده، ۱۳۹۲: ۵۷) ترکیه طی سه دهه اخیر طرح‌های آبی متفاوتی از جمله پروژه ماناگات داشته است. رژیم صهیونیستی حتی پیش از اینکه این پروژه به واقعیت بپیوندد، به آن علاقه‌مند بود. با نگرش به نزدیکی رودخانه

ماناواگات به کرانه مدیترانه، مسیر مناسبی برای انتقال آب به سرزمین‌های اشغالی است. شیمون پرز، وزیر امور خارجه آن هنگام اسرائیل در نوامبر ۱۹۹۳ گفت که اسرائیل به خرید گاز طبیعی و همچنین آب تمایل دارد (Pamukcu, 2003:6). اسرائیلی‌ها در سال ۱۹۹۶ در گزارشی با عنوان «جایگزین‌های توسعه همکاری در منطقه خاورمیانه و شرق مدیترانه» پیشنهاد دادند که اسرائیل، مصر، اردن و مناطق تحت حاکمیت فلسطینی‌ها برای چیرگی بر کمبود آب، در واردات آب از ترکیه همکاری کنند (Pamukcu, 2003: 7). پس از روی کار آمدن اسلام‌گرایان در ترکیه از سال ۲۰۰۲ و نیز پشتیبانی آنها از مسئله فلسطین و نیز عدم توافق اسرائیل و ترکیه بر سر بهای آبی که قرار بود به اسرائیل فروخته شود، گفتگوهای آبی بین این دو کشور فروکش کرد؛ هرچند همچنان این گزینه برای مذاکره دو کشور موجود است.

۶. صدور فناوری‌های آب پایه

مانند بسیاری از کشورهای منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا، اسرائیل با چالش‌های مختلف مربوط به آب مانند تقاضای روزافزون، شهرنشینی و دگرش‌های آب و هوایی روبه‌رو است. در مواجهه با این چالش‌ها، اسرائیل سرمایه‌گذاری درازمدت در فناوری انجام داد که در قالب بخش آب پویا و صادرات‌گرا نتیجه داده است. آب برای اسرائیل به صنعتی دو میلیارد دلاری تبدیل شده است که حداقل از ۳۰۰ سازمان و بیش از ۱۰۰ شرکت نوین‌یاد تشکیل شده که در این بخش در مدت سه سال صادرات تقریباً ۲۰۰٪ افزایش داشته است (Ramzi, 2017: 15). اسرائیل اکنون فناوری آب و خدمات پیونددار با آن را یکی از امیدوارکننده‌ترین فرصت‌ها برای رشد صادرات محور خود می‌داند و تأکید می‌کند که چگونه اسرائیل توانسته است کمبود آب را از فشار برای توسعه، به محرک و پیشران آن تبدیل کند. راهبرد اسرائیل طی این مدت به چارچوبی پیچیده از دارایی عمومی، فناوری، سیاست‌ها و مؤسسات متکی است. از دهه ۱۹۶۰ اسرائیل در آن دست شرکت‌های دولتی سرمایه‌گذاری کرد که بر کاهش مصرف آب در آبیاری به عنوان بزرگ‌ترین مصرف‌کننده آب تمرکز داشتند. Netafim یکی از این شرکت‌ها بود که در آبیاری قطره‌ای پیشگام بود که باعث بهبود کارایی آبیاری به میزان ۹۵٪ بود، در حالی که استفاده از آبیاری سنتی ۵۰٪ کارایی داشت.

سرمایه‌گذاری دولت، از جمله ترتیبات تأمین مالی بلندمدت که توسط وزارت دارایی تهیه شده بود نیز برای گسترش نمک‌زدایی، که اکنون حدود ۸۰٪ از آب خانگی و شهری اسرائیل را تأمین می‌کند، بسیار مهم است. با استفاده از فناوری‌های پیشرفته سامانه از راه دور و مهندسی فرآیند پیشرفته، نیروگاه‌های نمک‌زدایی اسرائیل از جمله کارآمدترین‌ها در جهان هستند که آب را با قیمت ۰.۶۸ دلار آمریکا در هر متر مکعب، بسیار کمتر از میانگین جهانی تقریباً ۰.۸۱ دلار تحویل می‌دهند. همچنین TaKaDu شرکتی اسرائیلی است که هدف آن رفع تنگناهای آبیاری با بهره‌گیری از الگوریتم‌های پیشرفته ریاضی و مدل‌های آماری برای تحلیل داده‌های موجود در شبکه آب و شناسایی ناهنجاری‌ها در اسرع وقت است. این شرکت خاطر نشان می‌کند که فناوری نظارت بر صرفه‌جویی در مصرف آب، هزینه‌های کلان انرژی مربوط به حمل و نقل آب را نیز کاهش می‌دهد (World Bank, 2020: 1).

۷. قلمروگستری منطقه‌ای اسرائیل

فعالیت‌های اخیر اسرائیل نشان می‌دهد که این رژیم با استفاده از عوامل مختلف در تلاش برای تقویت و توسعه زیرساخت‌های اقتصادی خود است. توافق‌نامه صادرات گاز به اردن، صادرات و همکاری با قبرس، یونان و ایتالیا در مورد اکتشاف انرژی، تولید و امنیت دریای مدیترانه، همکاری با اردن در زمینه نمک‌زدایی آب، احداث خطوط احتمالی بین اسرائیل و مصر یا ترکیه و سرانجام برنامه‌ریزی راه‌حل‌های دریایی که امکان دسترسی مستقیم به انرژی، آب و تجارت بین‌المللی و سفر به غزه را فراهم می‌کند، اقدامات واقعی یا بالقوه‌ای هستند که روابط اسرائیل با بازیگران منطقه را بهبود می‌بخشند و توازن قوای متفاوتی را در شرق مدیترانه ایجاد می‌کند. همچنین، اهداف اسرائیل را در زمینه رونق اقتصادی، موقعیت استراتژیک پیشرفته در منطقه، خودکفایی انرژی و امنیت آب ارتقا می‌دهد. حل چالش‌های منطقه‌ای گسترده‌تر مانند کمبود آب آشامیدنی در خاورمیانه، صادرات آب یا گاز به کرانه باختری، غزه، اردن، مصر یا ترکیه می‌تواند به بهبود وضعیت ژئواستراتژیک اسرائیل در منطقه کمک کند. به عبارت کلی‌تر، می‌توان گفت که جهت‌گیری سیاست خارجی اسرائیل به سمت دریاست (Teff – seker et al, 2019: 252). این چرخش، سیاست خارجی قلمروگستری منطقه‌ای برای این کشور به همراه داشته است.

۸. مدیریت منابع آب رژیم صهیونیستی

بهره‌گیری از فناوری: در دوران باستان و حتی طی سال‌های قیمومیت بریتانیا (۱۰۴۸-۱۹۱۷)، کمبود آب در فلسطین و نیز میان همسایگانش در خاورمیانه، تأثیر تعیین‌کننده‌ای بر توسعه اقتصادی این منطقه و منازعه سیاسی بین یهودیان و عرب‌ها داشته است. در دهه ۱۹۵۰ کشمکش بر سر آب به تنش و کشاکش اسرائیل و سوریه انجامید. در سپتامبر سال ۱۹۶۵ تصمیم به تغییر مسیر اجباری شاخه‌های فرعی رود اردن گرفته شد، هرچند انجام نشد، اما کشمکش بر سر آب، علت کلیدی فوران جنگ شش‌روزه در کمتر از دو سال بعد بود. با این حال، از سال ۱۹۶۷ منازعه آشکار بر سر آب بین اسرائیل و کشورهای عرب متوقف شد و امروزه فناوری، همه این مسائل را دگرگون کرده است. اسرائیل در معاهده صلحی که در سال ۱۹۹۴ با اردن امضا کرد، متعهد به انتقال سالانه ۵۰ میلیون متر مکعب آب به اردن از شاخه‌های فرعی دریاچه طبریه شد (Dodds & Sherman, 2009: 72). این مقدار آب در سال ۲۰۱۳ به بعد افزایش یافت.

در این میان، مقامات اسرائیل برای تقویت روابط هیدروپلیتیک خود با اردن اعلام کردند که بیش از ۱۰ میلیون متر مکعبی که اخیراً اردن درخواست کرده یعنی حدود ۵۰ میلیون متر مکعب را می‌توانند برای این کشور تأمین کنند (Dotan, 2016). امروزه توانایی این رژیم برای تولید آب مورد نیاز خود چه برای آشامیدن چه کشاورزی، سبک زندگی مردم آن را دگرگون کرده است. این مسئله به خاطر ایجاد مازاد آب برای صادرات به کشورهای همسایه و نیز توانایی صدور فناوری، وضعیتی را پدید آورده که می‌تواند صلح با همسایگان کم‌آبش را نزدیک‌تر کند. بر پایه آمار سال ۲۰۱۸ مجموع آب مورد نیاز اسرائیل ۲۳۴۶ میلیون متر مکعب در سال بود. ۵۵ درصد از این میزان آب برای مصارف کشاورزی و ۳۴ درصد برای مصارف عمومی است (Avgar, 2018: 3). این در حالی بود که شش سال پیش، اسرائیل در بدترین وضعیت خشک‌سالی ۹۰ سال اخیر قرار داشت و منابع آبی آن رو به پایان بودند؛ اما اکنون مشکل آب ندارد (Mekorot, 2020: 54).

مدیریت بخش تقاضا: اما مدیریت تقاضا، بخش مهم سیاست‌های این رژیم در کنترل منابع آبی است. برای نمونه، کشاورزانی که از فاضلاب تصفیه‌شده برای کشاورزی استفاده کنند،

مشوق‌هایی مانند تخفیف ویژه آب مصرفی، خرید تضمینی محصولات، پرداخت تسهیلات ویژه و بدون سود و واگذاری زمین کشاورزی دریافت می‌کنند. اما در مقابل، تعرفه‌های استفاده از آب تازه برای کشاورزی بسیار گران‌تر از تعرفه‌های جهانی است. اخیراً طرح احیای دریاچه طبریه با انتقال آب تصفیه و شیرین‌شده از دریای مدیترانه توسط شرکت ملی آب اسرائیل در حال انجام است. این در حالی است که تا یک دهه پیش اسرائیل در سال نزدیک به ۲۵۰ میلیون متر مکعب آب از این دریاچه برای مصارف خود منتقل می‌کرد که در پی خشک‌سالی سال‌های اخیر و کاهش درخور توجه میزان آب این مقدار به ۱۲۰ تا ۱۳۰ میلیون متر مکعب رسیده بود. در برابر، سالانه حدود ۶۶۰ میلیون متر مکعب تنها از طریق شیرین‌سازی آب به شبکه آب اسرائیل برای مصارف شهری و آشامیدنی تزریق می‌شود (Mekorot, 2020: 56).

انتقال آب شیرین: انتقال آب شیرین به دریاچه طبریه در سال‌های آینده بدین معناست که اسرائیل به جای برداشت از آب این دریاچه، در آینده‌ای نزدیک میزان قابل توجهی آب نیز به این دریاچه منتقل خواهد کرد. در نیم سده گذشته، با اتخاذ سیاست‌های مناسب آبی در این دو منطقه به همراه بهره‌وری کشاورزی، تولید محصولات کشاورزی بر واحد آب مصرف شده، هفت برابر شده است. بر پایه آمار بانک جهانی در سال ۲۰۱۵ مقدار این شاخص در بین کشورهای توسعه‌یافته برابر با ۷۷.۹ دلار تولید داخلی به ازای هر مترمکعب آب بود؛ در حالی که در کشورهای در حال توسعه این شاخص فقط ۴.۹ دلار بود (World Bank 2019:8). اسرائیل با شعار «اساس تغییر، پذیرش عمومی است» پویشی برای مدیریت مصرف آب تشکیل داد. هزینه تبلیغات این پویش در سال ۲۰۰۸ برابر با ۷.۵ میلیون دلار بود که به کاهش ۷۶ میلیون متر مکعبی آب توسط مصرف‌کنندگان انجامید. در واقع، برای صرفه‌جویی در یک متر مکعب آب نزدیک به ۰.۱ دلار هزینه شد، اما با فروش این حجم آب با نرخ بیش از ۲ دلار بر متر مکعب، هزینه تبلیغات تأمین شد و سود مالی درخور توجهی هم به دست آمد (Savalanpour Ardabili & Azadi, 2018: 2).

سیاست ایجاد شبکه گسترده انتقال و توزیع آب ملی: این عامل نیز در این منطقه به خوبی جواب داده است؛ بدین معنا که آب فراهم‌شده توسط همه منابع مانند آب‌شیرین‌کن‌ها، آب تصفیه‌شده فاضلاب‌ها و سفره‌های آب زیرزمینی توسط شبکه آب ملی به هم پیوسته‌ای شد

و بسته به تقاضای محلی و وضعیت هیدرولوژیک نواحی توزیع شد. زیرساخت‌های این تأسیسات کلان شامل ۳۰۰۰ سازه و ۱۲۰۰۰ کیلومتر خطوط انتقال زیر کنترل ۱۰ مرکز فرماندهی است. ایجاد سازوکار قیمت‌گذاری بر پایه بازپرداخت کامل هزینه‌ها و ایجاد انگیزه برای همکاری بخش خصوصی هم از دیگر عوامل موفقیت این رژیم در مدیریت منابع آبی است. قیمت آبیاری کشاورزی در اسرائیل بسیار بیشتر از آن چیزی است که کشاورزان دیگر مناطق جهان می‌پردازند. قیمت آب تازه در این رژیم برابر با ۰.۲۲ دلار تا ۰.۷ دلار در هر متر مکعب است. قیمت آب شور هم بسته به میزان شوری از ۰.۲۴ تا ۰.۴۳ دلار در هر متر مکعب متغیر است. بهای آب حاصل از تصفیه پساب فاضلاب ۰.۲۲ تا ۰.۳۴ دلار در متر مکعب است تا انگیزه‌ای برای کشاورزان برای استفاده کمتر از آب تازه در کشاورزی باشد (Savalanpour Ardabili & Azadi, 2018: 3).

از سویی، با اصلاح کشاورزی، با اینکه میزان آب موجود افزایشی نداشته، اما تولید محصولات کشاورزی هفت برابر شده است. روش‌های پیشرفته آبیاری و بهره‌وری کشاورزی، میانگین آب مصرفی ۷۰۰۰ مترمکعبی کشاورزی در یک هکتار در سال ۱۹۹۰ را به ۵۰۰۰ متر مکعب در هر هکتار در سال ۲۰۰۰ رساند. بخش دیگری از برنامه‌های این رژیم جنگل‌کاری برای بهداشت آب است. سهم جنگل در این رژیم از دو درصد سال ۱۹۴۸ به ۸ درصد در سال ۲۰۱۴ رسیده است (Marin & Others, 2017: 11-14).

استفاده از آب شیرین‌کن‌ها: اسرائیل در رویارویی با بارش‌های محدود و آب‌وهوای خشک، از دهه ۱۹۶۰ با ایجاد نخستین تأسیسات آب‌شیرین‌کن در ایلات به‌طور قابل توجهی به آب دریا وابسته بوده است. امروز حدود ۸۵ درصد از تقاضای داخلی آب از طریق شیرین‌سازی تأمین می‌شود (Mekorot, 2020:58). از دهه ۱۹۶۰ تا دهه ۹۰ اسرائیل آب مورد نیاز را از طریق دریاچه طبریه و سفره‌های زیرزمینی تأمین می‌کرد، اما در دهه ۹۰ کمبود آب و کاهش سطح دریاچه یادشده شدت گرفت. از آن زمان، شیرین‌سازی آب به همراه آبیاری قطره‌ای، بازیابی آب و سیاست‌های حفظ منابع آبی، عرضه آب در اسرائیل را افزایش داده و کمبود آب را جبران کرده است. در واقع، اسرائیل سرزمینی است که در آنجا به‌واسطه فراوانی آب برای کشاورزی بیابان‌ها رو به کاهش هستند. نقطه تحول سال ۲۰۰۷ بود. در آن سال در سراسر اسرائیل، دست‌شویی‌ها و

دوش‌های حمام کم‌مصرف نصب شد و کارگزاران مسئول آب، تأسیسات پیشرفته‌ای برای بازیافت فاضلاب کار گذاشتند که قادر به جذب دوباره ۸۶ درصد از آب فاضلاب و استفاده از آن در آبیاری بود و رتبه نخست جهان در این زمینه را از آن خود کرد.

اسرائیل در این زمینه ۱۰ برابر کشورهای دیگر جهان آب را بازیافت می‌کند. بخش عمده آب مصرفی شهروندان اسرائیل از نم‌زدایی و آب‌شیرین‌کن‌ها تأمین می‌شود. این کشور در یک برنامه و طی ۱۰ سال به ساخت شش آب‌شیرین‌کن بزرگ در کنار دریای مدیترانه اقدام کرد. یکی از این آب‌شیرین‌کن‌ها در جنوب شهر تل‌آویو است که می‌تواند روزانه نیاز آب شرب بیش از یک و نیم میلیون نفر را تأمین کند. مؤسسه شیرین‌سازی آب در اسرائیل، بر پایه بررسی فناوری MIT نوزدهمین شرکت هوشمند برتر جهان در سال ۲۰۱۶ شناخته شد. این شرکت طی چهار دهه، ۴۰۰ سازه آب‌شیرین‌کن در ۴۰ کشور (از جمله ایالات متحده، شیلی، چین، هند و اردن) ساخته که روزانه سه میلیون متر مکعب آب آشامیدنی در سراسر جهان را تأمین می‌کنند (Mekorot, 2020:59).

جدول ۳. همکاری‌های آب‌پایه اسرائیل با کشورهای جنوب غرب آسیا

ردیف	کشورهای متعامل	شرکت‌های درگیر	حوزه همکاری	زمان توافق
۱	اسرائیل - امارات	مکوروت، نتافیم و آرکال	ساخت زیرساخت‌های تصویه، شیرین‌سازی و بازچرخانی آب	۱۵ ساله از ۲۰۲۰
۲	اسرائیل - بحرین	مکوروت، نتافیم و آرکال	ساخت زیرساخت‌های تصویه، شیرین‌سازی و بازچرخانی آب	۱۵ ساله از ۲۰۲۰
۳	اسرائیل - اردن	مکوروت، نتافیم و آرکال	ساخت زیرساخت‌های تصویه، شیرین‌سازی و بازچرخانی آب و مدیریت آب	از سال ۲۰۰۰ تا کنون
۴	اسرائیل - ترکمنستان	نتافیم، میا و مکوروت	ساخت زیرساخت‌های تصویه، شیرین‌سازی و بازچرخانی آب و فاضلاب	از سال ۲۰۱۷ تا کنون
۵	اسرائیل - مصر	آرکال، مکوروت، آراد، گروپ و نتافیم	ساخت زیرساخت‌های تصویه، شیرین‌سازی و بازچرخانی آب و مدیریت آب	از سال ۲۰۰۰ تا کنون

ردیف	کشورهای متعامل	شرکت‌های درگیر	حوزه همکاری	زمان توافق
۶	اسرائیل - آذربایجان	مکوروت و آرکال	ساخت زیرساخت‌های تصویه، شیرین‌سازی و بازچرخانی آب و فاضلاب	از سال ۲۰۱۷ تا کنون
۵	اسرائیل - عربستان	مکوروت، نتافیم و آرکال	ساخت زیرساخت‌های تصویه، شیرین‌سازی و بازچرخانی آب و فاضلاب و مدیریت آب	از ۲۰۰۰ تا کنون بدون اعلام رسمی

Source: <https://www.israel21c.org/>

در کرانه جنوبی خلیج فارس، شرکت‌های اسرائیلی در زمینه تجهیزات امنیت سایبری، مدیریت آب و تجهیزات دفاعی با امارات و بحرین قرارداد سرمایه‌گذاری امضا کرده‌اند. این دو کشور با نگرش به قوانین و کاهش محدودیت‌هایی که در پیش گرفته‌اند، می‌توانند زمینه‌های سودآوری برای شرکت‌های اسرائیلی را فراهم کنند. بر پایه برآوردها، در حال حاضر نزدیک به ۳۰۰ شرکت اسرائیلی در امارات و بحرین فعالیت می‌کنند که بیشتر آن‌ها از طریق شعب بین‌المللی فعال هستند. در واقع، عادی‌سازی مناسبات، هزینه‌های سنگین شرکت‌های اسرائیلی که در قالب شرکت‌های بین‌المللی در این کشورها فعالیت می‌کنند، را فرو می‌کاهد. افزون بر این، اسرائیل برای تأمین بسیاری از نیازهای اساسی امارات و بحرین از جمله آب، کشاورزی در بیابان، انرژی خورشیدی و تولید مواد غذایی برنامه پیشرفته دارد و البته فروش سلاح و تجهیزات دفاعی نیز در برنامه‌های اسرائیل گنجانده شده است (Zaken, 2020).

و. یافته‌های میدانی

۱. وضعیت‌های احتمالی عوامل کلیدی

محقق با توجه به نظر خبرگان از بین عوامل یادشده، ده عامل ایجاد ملت قومی در اسرائیل، کشمکش هیدروپلیتیک با سوریه، کشمکش هیدروپلیتیک با لبنان، کشمکش هیدروپلیتیک کرانه باختری با نوار غزه، روابط هیدروپلیتیکی اسرائیل و ترکیه، بهره‌گیری از فناوری، مدیریت بخش تقاضا، انتقال آب شیرین، سیاست ایجاد شبکه گسترده انتقال و

توزیع آب ملی، استفاده از آب شیرین کن ها را برای انتقال به نرم افزار سناریو ویزارد انتخاب کرد. وضعیت های مختلف پیش روی ۱۰ عامل کلیدی انتخاب شده قابل تصور است که این وضعیت های احتمالی در قلمرو گستره هیدروپلیتیک (سیاست خارجی هیدروپلیتیک محور) رژیم صهیونیستی از اهمیت زیادی برخوردار است. با نگرش به مباحثی که پیش از این بر شمرده شد و بر بنیاد وضعیت های احتمالی آینده، در مجموع ۵۰ وضعیت مختلف برای ۱۰ عامل کلیدی طراحی شد که این وضعیت ها طیفی از شرایط مطلوب تا نامطلوب را شامل می شود. جدول ۲ وضعیت های احتمالی (عدم قطعیت ها) مختلف را در ارتباط با آینده قلمرو گستره سیاست خارجی هیدروپلیتیک محور اسرائیل را نشان می دهد.

پس از تهیه فهرست وضعیت های احتمالی، به طراحی پرسش نامه در قالب ماتریس متقاطع کلیدی پرداخته شد و توسط کارشناسان جغرافیای سیاسی و ژئوپلیتیک پاسخ داده شد. نتایج پرسش نامه، داده های لازم را برای تدوین سناریو توسط نرم افزار سناریو ویزارد فراهم کرد. با نگرش به این مسئله که هدف تهیه سناریوهای ممکن از ۵۰ وضعیت احتمالی مربوط به ۱۰ عامل کلیدی است، انتظار می رود بیش از ۷۰۰ هزار سناریوی تلفیقی محتمل از میان این وضعیت های احتمالی برداشت شود که دربرگیرنده همه حالات آینده باشد. از ۲۲ سناریو ۱۰ سناریو وضعیت مطلوب، ۴ سناریو نیمه مطلوب، ۷ سناریو بحرانی و ۱ سناریو نیمه بحرانی به دست آمد.

جدول ۴. عوامل اصلی و وضعیت های احتمالی پیش روی قلمرو گستره هیدروپلیتیک محور اسرائیل

عوامل کلیدی	حالت	شرح حالت های احتمالی
ایجاد ملت قومی در اسرائیل	A1	کاهش کامل ارزش ایجاد ملت قومی در اسرائیل
	A2	کاهش نسبی ارزش ایجاد ملت قومی در اسرائیل
	A3	تداوم وضعیت موجود ارزش ایجاد ملت قومی در اسرائیل
	A4	افزایش نسبی ارزش ایجاد ملت قومی در اسرائیل
	A5	افزایش قابل توجه ارزش ایجاد ملت قومی در اسرائیل

شرح حالت‌های احتمالی	حالت	عوامل کلیدی	عامل
کاهش قابل توجه کشمکش هیدروپلیتیک با سوریه	B1	کشمکش هیدروپلیتیک با سوریه	B
کاهش نسبی کشمکش هیدروپلیتیک با سوریه	B2		
تداوم وضعیت موجود کشمکش هیدروپلیتیک با سوریه	B3		
افزایش نسبی کشمکش هیدروپلیتیک با سوریه	B4		
افزایش قابل توجه کشمکش هیدروپلیتیک با سوریه	B5		
کاهش قابل توجه کشمکش هیدروپلیتیک با لبنان	C1	کشمکش هیدروپلیتیک با لبنان	C
کاهش نسبی کشمکش هیدروپلیتیک با لبنان	C2		
تداوم وضعیت موجود کشمکش هیدروپلیتیک با لبنان	C3		
افزایش نسبی کشمکش هیدروپلیتیک با لبنان	C4		
افزایش قابل توجه کشمکش هیدروپلیتیک با لبنان	C5		
کاهش قابل توجه کشمکش هیدروپلیتیک کرانه باختری و نوار غزه	D1	کشمکش هیدروپلیتیک کرانه باختری و نوار غزه	D
کاهش نسبی کشمکش هیدروپلیتیک کرانه باختری و نوار غزه	D2		
عدم تغییر کشمکش هیدروپلیتیک کرانه باختری و نوار غزه	D3		
افزایش نسبی کشمکش هیدروپلیتیک کرانه باختری و نوار غزه	D4		
افزایش قابل توجه کشمکش هیدروپلیتیک کرانه باختری و نوار غزه	D5		
کاهش قابل توجه روابط هیدروپلیتیک اسرائیل و ترکیه	E1	روابط هیدروپلیتیک اسرائیل و ترکیه	E
کاهش نسبی روابط هیدروپلیتیک اسرائیل و ترکیه	E2		
عدم تغییر و تداوم وضعیت موجود روابط هیدروپلیتیک اسرائیل و ترکیه	E3		
افزایش نسبی روابط هیدروپلیتیک اسرائیل و ترکیه	E4		
افزایش قابل توجه روابط هیدروپلیتیک اسرائیل و ترکیه	E5		
کاهش قابل توجه بهره‌گیری از تکنولوژی	F1		F

عوامل کلیدی	حالت	شرح حالت‌های احتمالی	عامل
بهره‌گیری از تکنولوژی	F2	کاهش نسبی بهره‌گیری از تکنولوژی	تکنولوژی
	F3	عدم تغییر و تداوم وضعیت موجود بهره‌گیری از تکنولوژی	
	F4	افزایش نسبی بهره‌گیری از تکنولوژی	
	F5	افزایش قابل توجه بهره‌گیری از تکنولوژی	
	G1	کاهش قابل توجه مدیریت بخش تقاضا	
G2	کاهش نسبی مدیریت بخش تقاضا		
G3	عدم تغییر و تداوم وضعیت موجود مدیریت بخش تقاضا		
G4	افزایش نسبی مدیریت بخش تقاضا		
G5	افزایش قابل توجه مدیریت بخش تقاضا		
انتقال آب شیرین	H1	تغییر و کاهش کامل انتقال آب شیرین	انتقال آب شیرین
	H2	تغییر و کاهش نسبی انتقال آب شیرین	
	H3	عدم تغییر و تداوم وضعیت موجود انتقال آب شیرین	
	H4	افزایش نسبی انتقال آب شیرین	
	H5	افزایش قابل توجه انتقال آب شیرین	
سیاست ایجاد شبکه گسترده انتقال و توزیع آب ملی	K1	تغییر و کاهش کامل سیاست ایجاد شبکه گسترده انتقال و توزیع آب ملی	سیاست ایجاد شبکه گسترده انتقال و توزیع آب ملی
	K2	تغییر و کاهش نسبی سیاست ایجاد شبکه گسترده انتقال و توزیع آب ملی	
	K3	عدم تغییر و تداوم وضعیت موجود سیاست ایجاد شبکه گسترده انتقال و توزیع آب ملی	
	K4	افزایش نسبی سیاست ایجاد شبکه گسترده انتقال و توزیع آب ملی	
	K5	افزایش قابل توجه سیاست ایجاد شبکه گسترده انتقال و توزیع آب ملی	
استفاده از آب شیرین‌کن‌ها	L1	تغییر و کاهش کامل استفاده از آب شیرین‌کن‌ها	L
	L2	تغییر و کاهش نسبی استفاده از آب شیرین‌کن‌ها	

عامل	عوامل کلیدی	حالت	شرح حالت‌های احتمالی
		L3	عدم تغییر و تداوم وضعیت موجود استفاده از آب شیرین‌کن‌ها
		L4	افزایش نسبی استفاده از آب شیرین‌کن‌ها
		L5	افزایش قابل توجه استفاده از آب شیرین‌کن‌ها

شکل ۳. تخته سناریوهای با سازگاری قوی قلمروگستری سیاست خارجی هیدروپلیتیک‌محور اسرائیل

۲. سناریوهای پیش روی رژیم صهیونیستی

تداوم نفوذ و روند قلمروگستری رژیم اشغالگر قدس در کشورهای پیرامونی و غرب آسیا نیازمند نوآوری‌های فناورانه و صدور آنها در حوزه صنعت آب است که به این روند ادامه خواهد داد: با وجود آنکه اسرائیل از کم‌آب‌ترین کشورهاست، از طریق تعرفه‌ها با رشته اصلاحاتی به امنیت آب و بازیابی کامل هزینه‌ها رسیده است. این وضعیت شامل سه نوآوری کلیدی است که عبارتند از ایجاد سامانه انتقال آب ملی برای اتصال همه زیرساخت‌های آب؛ استفاده مجدد از فاضلاب تصفیه‌شده برای آبیاری (Netanyahu, 2011 Smoha, 2002)؛ نمک‌زدایی از آب دریا برای استقلال آب آشامیدنی (Spiritos and Lipchin, 2013: 101)؛ استفاده از سفره‌های زیرزمینی (Yasour, 2020; Smoha, 2002)؛ رهگیری روان‌آب‌های

سطحی؛ ارتقاء انتخاب محصول و واردات آب مجازی؛ فناوری‌های آبیاری کارآمد؛ مدیریت تقاضا و ارتباطات عمومی و ایجاد محیط حمایتی از نوآوری (Smoha, 2002).

علاوه بر این موارد، تجربیاتی که برای کشورهای درگیر کمبود آب در قالب مواردی که برشمرده خواهند شد، از اهمیت بسیاری برخوردار است: آگاهی عمومی از ارزش آب؛ کنترل تخصیص آب؛ دسترسی به داده‌های با کیفیت برای مدیریت یکپارچه؛ سامانه انتقال ملی حمل و نقل؛ سرمایه‌گذاری کلان در زیرساخت‌ها به موازات اصلاحات نهادی؛ قیمت پایین برای آب شیرین‌شده که بستگی به طرح‌های خوب طراحی‌شده دارد؛ استفاده مجدد از فاضلاب به صورت مفید و تأسیس شرکت‌های بزرگ آب (Smoha, 2002: 475). موارد برشمرده حتی در کشوری با منابع زیاد آب و ظرفیت‌های قوی، نیازمند زمان و ایجاد تسهیلات در تمام زیربخش‌هاست. اسرائیل با تأکید بر عوامل یادشده و تقویت آنها با صرف هزینه‌های کلان مانند دادن بورسیه‌ای تحصیلی و پژوهش‌های گسترده در فناوری آب بر آن است که در زمینه نوآوری در صنعت آب همچنان پیشرو باشد و این موقعیت در منطقه را تثبیت کند.

رژیم صهیونیستی برای توجیه کشورهای پیرامونی و منطقه ناگزیر از پردازش و گسترش گفتمان‌های رقابتی بر سر حقوق آب و نیازهای آب خواهد بود: حوزه‌های مختلف قدرت که سازنده هژمونی هستند، توزیع توانایی‌ها و ظرفیت‌ها، قدرت سخت، از نظر نظامی و اقتصادی، قاطعانه به سود رژیم اشغالگر است. این رژیم همچنین توانایی بیشتری در تعریف روابط متقابل مانند ساخت شهرک‌ها یا دیوار جداسازی دارد. از سوی دیگر، قدرت نرم به‌ویژه چانه‌زنی یا قدرت گفتگو به طور مساوی‌تری بین دو طرف توزیع شده است. به همین دلیل، قدرت نرم، شایسته توجه خاص است. گفتمان‌ها و روایت‌های رقابتی بر سر توزیع، مدیریت و اداره منابع آب در اسرائیل و فلسطین اشغالی وجود دارد. چالش‌های گفتمانی و عقیدتی در عرصه انتزاع برای دستیابی به حاکمیت تفسیری در حال انجام است، اما نتایج بسیار واقعی و مادی برای همه کسانی که تحت تأثیر گفتمان حاکم و سیاست‌های آن قرار دارند، قابل توجه است. مهم این است که این گفتمان‌ها نه تنها بین احزاب، بلکه در داخل احزاب و بین آنها و بازیگران سومی مانند دولت‌های خارجی و قدرت‌های بین‌المللی اتفاق می‌افتد.

تعدد گفتاری و تنوع گفتگوی برخاسته از آن، دشواری‌های شناسایی و ردیابی گفتمان‌های فعال در یک محیط خاص است. در سایت خبری و پیر مخاطب Israelalon در حال حاضر گفتمان‌ها و برداشت‌های مختلفی مطرح است که دو نمونه غالب آنها کارشنان کشاورزی و محیط زیست هستند که به انشعاب ایدئولوژی و عمل اقتصاد سیاسی کنونی اسرائیل کمک می‌کند (Stephens, 2015). در طرف فلسطین نیز چندین گفتمان و ضدگفتمان درباره آب، از جمله مواردی که قصد رد ادعاهای مسئولیت فلسطین برای رژیم ناکارآمد حاکمیت آب را دارند و اسرائیل را مسئول بیشتر کمبودهای آب می‌دانند و کسانی که ضرورت همکاری با اسرائیل را به هر قیمتی تأکید می‌کنند، وجود دارد. افزون بر این گفتمان‌های داخلی، رقابت بین گفتمان‌های حقوق آب و نیازهای آب بین اسرائیل و دیگر کشورها نمونه مناسبی از چنین کشمکش تفسیری است و ضرورت تلفیق این مفهوم در تحلیل‌های هیدروپلیتیک را برجسته می‌کند. اسرائیل خواهد کوشید در آینده در قالب برنامه‌ریزی‌های هدفمند گفتمان‌های رقابتی خود در زمینه حقوق آب را دامن بزند تا بتواند نفوذ و قلمروگستری خود در کشورهای پیرامونی و منطقه را توجیه کند.

اسرائیل با استفاده از چالش آب، به ترویج گفتمان صلح توسط بازیگران جامعه مدنی (وابسته) خواهد پرداخت: پس از پایان جنگ سرد، سمن‌ها در شکل‌گیری سیاست‌های ملی و بین‌المللی اهمیت فزاینده‌ای یافته‌اند. اکنون جامعه مدنی بازیگر شناخته‌شده‌ای در عرصه سیاسی است که طی سال‌های اخیر رسانه‌ای شده و با نگرش به توانایی بالقوه خود برای فعالیت به عنوان بازیگر امنیتی یا به عنوان حامی یا مدعی یک زمینه سلطه، ارزش بررسی دارد و می‌توان از نقش آن در تعامل آب اسرائیل و فلسطین نام برد. سازمان‌های برجسته جامعه مدنی با تمرکز بر آب شامل Bustan Qaraaqa, B'Tselem، فاضلاب و بهداشت در سرزمین اشغالی فلسطین، خانه آب و محیط زیست، گروه آب‌شناسی فلسطین و مرکز تحقیق و اطلاع رسانی فلسطین-اسرائیل و همچنین سازمان غیردولتی فرامرزی برجسته و بسیار مشهور بین‌المللی Friends of the Earth خاورمیانه (FoEME)، که محیط‌بانان و فعالان صلح اسرائیلی، فلسطینی و اردنی را گرد هم آورده و می‌تواند در آینده آنها را بیشتر به هم نزدیک کند.

سازمان‌های غیردولتی اخیر به دلیل ابتکار عمل همسایگان آبی GWN که کوششی برای ایجاد صلح زیست محیطی است، علاقه خاصی به برقراری ارتباط را ایجاد کرد. این طرح بر پایه ایده مشارکت یک جامعه در یکی از سه نهاد سیاسی شرکت‌کننده با یک جامعه مدنی در آن طرف مرز یا شکاف سیاسی برای همکاری با یکدیگر در مورد مسائل مربوط به آب مشترک است. بنابراین، ایجاد آگاهی برای مشکلات مشترک آب در روند بهبود آنها در سطح محلی قابل توجه است. این سازمان‌های غیردولتی همچنین در سطح منطقه‌ای فعال است؛ با لابی‌گری بر سر تصمیم‌گیرندگان ملی، ارتقای توسعه پایدار و اجرای استراتژی‌هایی برای پیشبرد همکاری‌های مرزی و صلح‌آمیز همزیستی، طرح GWN تأثیرات مثبت قابل تأیید بر برداشت شرکت‌کنندگان از مسائل زیست محیطی و سیاسی به‌ویژه در میان جوانان داشت و توانست کمیته مشترک آب (FoEME 2012) خود را در مورد مسائل آب ایجاد کند.

افزون بر این، مدل GWN قبلاً توسط سایر سازمان‌های منطقه و دیگر کشورهای درگیر (به‌ویژه هند و پاکستان) پذیرفته شده است. هرچند همیشه صریح نیست، اما یک اصل بنیادی در مأموریت دوستان زمین خاورمیانه، حقوق آب و تحقق جهانی آنها در منطقه است. با نگرش به این مباحث، اسرائیل از این طریق در پی قلمروگستری خود با استفاده از منابع آب است (Political ecology, 2021).

نتیجه‌گیری

امروزه رشد و توسعه اقتصادی تنها در صورت ادامه دارایی‌های طبیعی و محیط‌زیستی برای تامین منابع و خدمات اکوسیستم پذیرفتنی است. توسعه و رشد اقتصادی نیازمند سرمایه‌گذاری و نوآوری است که به نوبه خود فرصت‌های جدید اقتصادی را پدید می‌آورند. رژیم صهیونیستی در منطقه‌ای نیمه‌خشک با توزیع ناهمسان منابع آب و چالش‌های هیدروپلیتیک ظهور کرد. سیاست اولیه این رژیم بر گسترش مرزهای خود به فراسوی حوضه‌های آبریز بالادستی مانند بلندی‌های جولان و سرچشمه‌های رود اردن و تمام مناطق پیرامون دریاچه طبریه و غیره بود. اسرائیل بر بنیاد این سیاست به اشغال مناطقی از بلندی‌های جولان و بخش‌های کوهستانی از لبنان دست زد. همچنین، در موارد بسیاری سعی در کنترل دو کرانه

رود اردن در خاک فلسطین اشغالی و کشور اردن را نیز داشت. در جنگ‌های مداوم با همسایگان، این رژیم به دنبال تصاحب سرچشمه‌های منابع آبی برای اطمینان از جریان همیشگی آب به سمت اسرائیل بوده است. در درون سرزمین‌های اشغالی نیز اقدام به کندن گسترده چاه‌های عمیق و نیمه عمیق در مناطقی که در دست فلسطینیان است و انحراف نهرهای آب به سمت شهرک‌های اسرائیلی، سعی در تأمین آب خود داشته است.

تا دو دهه پیش، رژیم صهیونیستی درگیر چالش‌های بسیاری با همسایگان خود بود. اما گام نوین سیاست هیدروپلیتیک این رژیم که به نوعی قلمروگستری این رژیم را به همراه داشت، بر بازنگری در مدیریت منابع آب و فناوری بازیافت، نمک‌زدایی و شیرین‌سازی آب متمرکز شد. رشد فناوری و مدیریت اسرائیل در حوزه منابع آب طی چند سال گذشته به اندازه‌ای بود که به عنوان پیش‌تاز مبارزه با خشک‌سالی و کمبود منابع آب در جهان شناخته شد. بدین ترتیب، اسرائیل آغازگر سیاست جدید آبی در روابط خود با همسایگان و حتی کشورهای حوزه خلیج فارس و دیگر کشورهای آسیایی شد. تأمین آب شیرین اردن و نیز همکاری نزدیک با برخی کشورهای خلیج فارس برای تأمین آب شیرین با کاهش قابل ملاحظه فشار جهان عرب بر رژیم صهیونیستی همراه شده و امروزه تنها کشورهای سوریه و لبنان چالش جدی با رژیم صهیونیستی دارند.

سیاست بلندمدت روابط آبی ترکیه و اسرائیل و سعی این رژیم در تأمین بخشی از منابع آبی مورد نیاز آینده خود از مناطق پر آب ترکیه نیز نزدیکی بیشتر اسرائیل و ترکیه را در پی داشته است. البته باید همکاری فناوری رژیم صهیونیستی با ترکیه در مناطقی که در پروژه «گاب» به زمین کشاورزی تبدیل خواهند شد، را نیز مدنظر قرار داد.

بنابراین، رژیم صهیونیستی با ملاحظات هیدروپلیتیک و بهره‌گیری از تهدید کم‌آبی که در سال‌های گذشته با آن روبه‌رو بود، امروزه فرصتی برای خروج از انزوای ژئوپلیتیک و نزدیکی به دشمنان دیروز خود بر اساس مدیریت و سیاست‌گذاری در حوزه آب به دست آورده است. این مسئله نه تنها سبب خروج این رژیم از انزوا در منطقه بلکه سبب قلمروگستری آن در قالب حضور اقتصادی و فناورانه و نیز سیاسی-امنیتی در قلمروهای جدید شده است. از این‌رو، این رژیم با تأکید بر رویکرد سیاست خارجی هیدروپلیتیک محور در منطقه به دنبال برون‌رفت از

انزوای ژئوپلیتیک و تعامل با همسایگان مبتنی بر همکاری‌های آب‌پایه است؛ به‌گونه‌ای که این بار قلمروگستری این رژیم نه صرفاً با رویکرد سخت و نظامی بلکه ماهیتی هیدروپلیتیک و نرم خواهد داشت.

منابع

- رضایی، ابوذر، قربانی شیخ نشین، ارسلان، منوری، سید علی (۱۳۹۹) سیاست آبی اسرائیل در مدیترانه شرقی، فصلنامه علمی سیاست جهانی، دوره نهم، شماره چهارم، پیاپی ۳۴، صص ۲۵۲-۲۱۹.
- صادقی، سیدسعید (۱۳۹۶/۰۵/۰۹)، مطلوبیت‌های رژیم صهیونیستی در بلندبهای جولان و پیامدهای آن، اندیشکده راهبردی تبیین.
- علیزاده، علی (۱۳۹۲) اهمیت استراتژیک آب در رابطه اسرائیل و ترکیه، مرکز بین‌المللی مطالعات صلح.
- کاویانی‌راد، مراد (۱۳۹۸) هیدروپلیتیک؛ زمینه‌ها و بنیادها، در: هیدروپلیتیک؛ سوبه‌ها و رویکردها، به کوشش مراد کاویانی‌راد، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- معموری، علی کاظمی، سید آصف (۱۳۹۰) نقش اسرائیل در بحران آب خاورمیانه، سخن تاریخ، سال پنجم، شماره ۱۲.
- ملکی، محمدرضا (۱۳۷۷) روابط ترکیه و اسرائیل و آثار آن در آسیای مرکزی و قفقاز، فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، شماره ۲۴، دوره سوم، سال هفتم.
- ولی قلی‌زاده، علی (۱۳۹۰) نقش آب به عنوان ابزار سیاسی در مناقشه فلسطین-رژیم صهیونیستی، فصلنامه سیاست خارجی، سال بیست و پنجم، شماره ۲.
- ولی قلی‌زاده، علی (۱۳۹۸) تبیین نقش آفرینی سیاسی-ژئوپلیتیکی آب در موجودیت اسرائیل، فصلنامه ژئوپولیتیک، سال پانزدهم، شماره اول، صص ۱۱۷-۸۵.
- Allouche, J (2019) State Building, Nation Making and Post-colonial Hydropolitics in India and Israel: Visible and Hidden Forms of Violence at Multiple Scales, **Political Geography**, No. 75.
- AS, A. (2018). Democratic Consolidation and Good Governance in Africa: Assessing the Incidences of Poverty and Corruption in four African States, **Bangladesh e-journal of Sociology**, Vol. 15, No. 1.
- Avisse, Nicolas, Amaury Tilmant, Marc François Muller, Hua Zhang (2017) Monitoring Small Reservoirs' Storage with Satellite Remote Sensing in Inaccessible Areas, **Hydrology and Earth System Sciences**, Vol. 21, No. 12.
- BlackSell, M. (2005) **Political Geography**, London: Rutledge.
- Bojang, B. S. (2017) Critical Issues Affecting Africa's Development: E-Government, Democracy and Democratic Principles, and Governance as an Alternative for Socio-Economic Development in Africa, **International Journal of Youth Economy**, Vol. 1, No. 1.
- Brownlie, I. (1998) **Principles of Public International Law**, Clarendon Press.
- Cascão, Ana Elisa, Rawia Tawfik, Mark Zeitoun (2019) **Interlinkages Between Two Regional Security Complexes and Their Hydropolitical Dynamics**, Routledge Handbook on Middle East Security.
- CIA Factbook (2021) Israel, <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/israel/#geography>
- Clark, A. K. (2007) Measuring Corruption: Transparency International's Corruption Perception Index, In: Lind, S. E. & Rabe-Hamp, C. E. (Eds). (2007). **Corruption, Accountability and Discretion**, Bingley, Emerald

- Conker, A., Hussein, H. (2005) Hydropolitics and Issue-linkage Along the Orontes River Basin: An Analysis of the Lebanon–Syria and Syria–Turkey Hydropolitical Relations, *Int Environ Agreements*, No. 20.
- Cottam, Martha L. (1986) **Foreign Policy Decision Making: The Influence of Cognition**, Boulder: Westview Press.
- Cottam, N. and Roy, A. (1986) 'Medieval Modernity: on Citizenship and Urbanism in a Global Era', *Polity and Space*, Vol. 10, No. 1.
- Dodds Felix & Richard Sherman (2009) **Climate Change and Energy Insecurity: The Challenge for Peace, Security and Development**, London: Routledge.
- Dotan, Daniel (2016/04/21) Israel to double water supply to Jordan, *Globes*, <https://en.globes.co.il/en/article-israel-to-expand-water-supply-to-jordan-1001119521>
- Elhance, Arun P (1999) **Hydropolitics in the 3rd World: Conflict and Cooperation in International River Basins**, Washington, DC: US Institute of Peace Press.
- Haddad Marwan (2014), Peace and Conflict Impact Asses Ment of the Palestinian–Israeli Water Situation, *Journal of Peacebuilding & Development*, Vol. 9, No. 1.
- Housam, Darwisheh (2021) "Sudan and Egypt's hydro-politics in the Nile river Basin," IDE Discussion Papers 818, *Institute of Developing Economies*, Japan External Trade Organization (JETRO).
<https://www.israel21c.org/>
- Inbar, Efraim, (2011) Israeli Control of the Golan Heights: High Strategic and Moral Ground for Israel, **The Begin-Sadat Center for Strategic Studies**.
- KKL (2021) Israel's Fourth Aquifer, <https://www.kkl-jnf.org/water-for-israel/israel-fourth-aquifer/>
- Lazarou, Elena (2016) Water in the Israeli-Palestinian conflict, **European Parliamentary Research**, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/573916/EPRS_BRI\(2016\)573916_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/573916/EPRS_BRI(2016)573916_EN.pdf).
- Lochery, Neill (2005) Israel and Turkey, Depending Ties and Strategic, Implications", **Israel Affairs**.
- Marin Philippe, Shimon Tal, Joshua Yeres & Klas Ringskog (2017) Water Management in Israel: Key Innovations and Lessons Learned for Water-Scarce Countries, **World Bank Group**.
- MEKOROT: Israel National Water Co (2020) Wastewater treatment and effluent reuse, Retrievable at: <https://www.mekorot.co.il/Eng/newsite/Solutions/WastewaterReclamation/Pages/default.aspx>.
- morage, A. (2001) Corruption and the Challenge to Sustainable Public Procurement (SPP): A Perspective on Africa, **European Procurement and Public Private Partnership Law Review**, Vol. 12, No. 3.
- Morgan, N (2001) Water Geopolitics and State Loding: The Case of Israel, **Middle Eastern Stwdies**, Vol. 37, No. 3.
- Muir, R. (1999) **New Introduction to Political Geography**, Publications of the Geographical Organization of the Armed Forces.
- Nagheby, M., & Warner, J. (2018) The Geopolitical Overlay of the Hydropolitics of the Harirud River Basin, **International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics**, Vol. 18, No. 6.
- Ozkececi taner, Binnur (2017) Disintegraice of Strategic Depth Doctrine and Turkey,s in the Middle East, *Contemporary Islam*.
- Pamukcu, Konuralp (2003) Water Trade between Israel and Turkey: A Start in the Middle East, **Journal of Political Science Faculty of Istanbul University**, Vol 10, No ..
- Politialecology (2021) Friends of the Earth Middle East, <http://www.politialecology.eu/component/zoo/item/friends-of-the-earth-middle-east>
- Ragnar, (2016/12/23) What Was the History of the Jewish People? <https://en.shalomfrom-g-d.net>.
- Rai, S. P., Wolf, A. T., Sharma, N., & Tiwari, H. (2016) Hydropolitics in Transboundary Water Conflict and Cooperation. *River System Analysis and Management*.
- Ramzi Gabad (2017) Chairman, Israeli Export Institute, Presentation at WATEC 2017, September 12, 2017, Tel Aviv .

- Samuelson, Kate (2016/11/16) Why Jerusalem Isn't Recognized as Israel's Capital, **Time**.
- Savalanpour, Ardabili, Hamidreza and Azadi, Amin (2015) Water Crisis Management Report (Comparative Study), Parliamentary Research Center (Deputy of Infrastructure Research and Production Affairs), Subject Code: 250, Serial Number: 16115.
- Smoha, S. (2002) The Model of Ethic Democracy: Israel As a Jewish and Democratic State, Nations and nationalism, Vol. 8, No. 4.
- Steinmetz, G. (1999) Rethinking Transboundary Water: A Critical Hydropolitics of the Mekong Basin. **Political Geography**, No. 25.
- Stephens, Bret (2015) Israel Alone, <https://www.wsj.com/articles/israel-alone-1429573067>
- Teff, S. (2019) Avoid Rebin Ehud Erian. Israel's Turn to the Sea and Its Policy Effect On, **Israeli affairs**.
- The World Bank** (2018) Beyond Scarcity: Water Security in the Middle East and North Africa. DOI: 10.1596/978-1-4648-1144-9.
- World Bank (2019a) Deep Wells and Prudence: Towards Pragmatic Action for Addressing Groundwater
- Worldbank (2017) Water Management in Israel: Key Innovations and Lessons Learned for Water Scarce Countries. <https://openknowledge.worldbank.org/http://hdl.handle.net/10986/28097>
- Worldometers (2021) Countries in the world by population (2021), <https://www.worldometers.info/world-population/population-by-country/>
- Yasour H, yemiyahn, U. (2020) Ben Bal Aconsequence of Irrigation and Fatigation of Vegetable Crops with Variable as a Cape Study, **Agricultural Water Management**.
- Yiftachel (2002) Nation is Pace Time and Nationalism in Israel/ Plestine, **Geopolitics**, Vol. 7, No. 2.
- Yiftachel, J. Little, D. Hedcock and I. Alexander (2001) **The Power of Planning, Spaces of Control and Transformation**, Belgeo.
- Zaken, Danny (2020) Israeli Companies Enthusiastic on Deal with UAE, Target Gulf Market, www.al-monitor.com/originals/2020/08/israel-united-arab-emirates-bahrain-donald-trump-economy.html
- Zeitoun Mark, Karim Eid-Sabbagh, Muna Dajani, and Michael Talhami (2012) Hydro-political Baseline of the Upper Jordan River, Beirut: Association of the Friends of Ibrahim Abd el Al, **UEA: Water Security Research Centre**.

پرویشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی